

Die invloed van taalhoudings op onderrigmediumkeuse in Suid-Afrika

Corene de Wet
Departement Vergelykende Opvoedkunde en Onderwysbestuur
Universiteit van die Vrystaat
BLOEMFONTEIN
E-pos: dewetnc@opv.uovs.ac.za

Abstract

The influence of language attitudes on the choice of the medium of instruction in South Africa

The South African Constitution (Act 108 of 1996) recognises language as a basic human right and emphasises the right of choice of every individual with regard to the language of learning and teaching (LOLT). In exercising their democratic language choice, the majority of South African learners and their parents reject their right to mother-tongue education and disregard research findings that emphasise the benefits of mother-tongue instruction. From a study of subject-related literature it has become clear that the masses in South Africa believe that a knowledge of English is the key to economic and political empowerment. Against the background of these findings, the article reports on an empirical study on the language attitudes of undergraduate Education and B.Ed. students at the Bloemfontein and Queenstown campuses of the University of the Free State. The study confirms the findings of the subject-related study to a large extent, namely that English is seen as the key to economic and political empowerment. The opposite is, however, proven by literacy and poverty figures, as well as by studies on blacks' proficiency in English. Proceeding from the economic, political and educational realities, the article offers a few suggestions for the development of African languages as LOLT.

1. Inleiding

Die Suid-Afrikaanse Grondwet (RSA, 1996: Wet 108 van 1996) erken taal as 'n basiese reg van die individu en benadruk die volgende:

- “Elke persoon het die reg om die taal van sy of haar keuse te gebruik” (artikel 30).
- Elke persoon het die reg op gelykheid voor die reg en daar mag teen niemand onbillik gediskrimineer word op grond van taal nie, hetsy direk of indirek (artikel 9).
- Wat die onderwys betref, het elke persoon die reg “op onderrig in die taal van sy of haar keuse waar dit redelikerwys uitvoerbaar is” (artikel 29).
- Die Grondwet maak daarvoor voorsiening dat elke persoon, waar dit uitvoerbaar is, die reg het om aan te dring dat die staat met hom/haar in die amptelike taal van sy/haar keuse kommunikeer op nasionale vlak, asook op provinsiale vlak in enige van die betrokke provinsie se amptelike tale (artikel 6).

Terwyl die Grondwet die keusevryheid van die individu in die uitoefening van sy/haar taalregte beklemtoon, lê Skutnabb-Kangas (1988:19) klem op die kind se reg om moedertaalonderrig te ontvang. Skutnabb-Kangas se beklemtoning van die intrinsieke waarde van die moedertaal in die lewe van die kind vind weerklank in uitsprake deur voorstanders van moedertaalonderrig.¹ In UNESCO-verslae (1951, 1953 en 1968 soos aangehaal in Beukes, 1992:48 en Kamwangamulu, 1997:240) word aanbeveel dat leerders moedertaal as onderrigmedium moet gebruik vanaf die aanvang van hulle skoolopleiding en dat daar so lank as wat moontlik is daarmee volgehou moet word. UNESCO baseer dié siening op psigolinguïstiese, sosiolinguïstiese, asook opvoedkundige beginsels.

In die uitoefening van hulle demokratiese taalkeuse verwerp die meerderheid Suid-Afrikaanse leerders en hulle ouers hulle reg op moedertaalonderrig en negeer hulle navorsingsbevindinge wat die voordele van moedertaalonderrig beklemtoon. Waarom? In 'n soeke na antwoorde op dié probleemvraag sal eerstens met behulp van tersaaklike vakliteratuur gelet word op die redes waarom die meerderheid onderwyskliënte in Suid-Afrika Engels as onderrigmedium verkies. Tweedens sal verslag gedoen word van die bevindinge van 'n taalhoudingvraelys oor die gebruik van inheemse Afrikatale en/of Engels as onderwysmedia. Laastens sal op grond van ekonomiese, politieke en opvoedkundige realiteite aanbevelings gemaak word oor die ontwikkeling van Afrikatale as onderrigmedia.

1 TO, 1996:2; Ridge, 1996:28-29; Mtuzi, 1993:49; Olivier, 1993:133; Chick, 1992:281; Webb, 1992:116; Musker, 1993:23; Trappes-Lomax, 1989:97.

2. Persepsies en houdings wat 'n invloed op onderrig-mediumkeuse uitoefen

Navorsing deur linguïste, sosiolinguïste en opvoedkundiges het verskeie houdings en persepsies geïdentifiseer wat tot die positiewe ingesteldheid van die meerderheid Suid-Afrikaanse leerders jeens Engels as onderrig-medium lei/gelei het. Enkele van die houdings en persepsies word vervolgens aangestip:

Die meerderheid Suid-Afrikaanse leerders beskou Engels as die *lingua franca* van die veeltalige Suid-Afrika.² In aansluiting hierby wys linguïste³ en die NEPI-verslag (1992:3) op die persepsie dat veeltaligheid 'n belemmering vir nasionale eenheid is. Die oortuiging bestaan dat Engels nie net sleutel tot nasionale nie, maar ook tot internasionale samewerking is. Engels word hoog geag as dié taal van internasionale kommunikasie en diplomاسie.⁴ Nie net die ideale van post-apartheid-Suid-Afrika nie, maar ook die nalatenskap van apartheid-Suid-Afrika het 'n invloed op leerders se onderrigmediumkeuse. As gevolg van die Bantoe-onderwyswet van 1953 is Afrikatale as onderrigmedia gestigmatiseer en met apartheid geassosieer.⁵ Na die Soweto-opstande het die meerderheid leerders Engels en nie Afrikaans nie as onderrigmedium gekies. Afrikaans is deur baie swart mense geëtiketteer as die taal van die verdrukker.⁶

Baie leerders, opvoeders en ouers glo dat die heil van die swart gemeenskap geleë is in hulle vermoë om Engels te kan praat. Die persepsie bestaan dat dié vaardigheid hulle uit hulle agtergeblewe posisie sal ophef en dat die kennis van Engels noodsaaklik is om 'n

-
- 2 Sibaya, 1999:75; Kamwangamulu, 1997:244; Lemmer, 1995:83; NEPI, 1992:4; Mtuze, 1990:10; Reagan, 1985:76.
- 3 Kamwangamulu, 1997:242; Lemmer, 1995:83; Cluver, 1994:6; Chick, 1992:285; Reagan, 1985:76.
- 4 Kamwangamulu, 1997:244; Chick, 1992:285; NEPI, 1992:5.
- 5 Kamwangamulu, 1997:243; Hartshorne, 1995:309-315; Lenake, 1993:56; Webb, 1992:108; Chick, 1992:283; Reagan, 1985:76.
- 6 Van Louw, 1998:3; Verhoef, 1998:40-41; Kamwangamulu, 1997:237-238; Hartshorne, 1995:309-315; Degenaar, 1994:22; Cluver, 1994:7; Msimang, 1992:142; Webb, 1992:108; Chick, 1992:282; NEPI, 1992:5-6; Beukes, 1991:69-75.

goeie werk te kry.⁷ Onderwyskliënte huldig die siening dat Engels die taal van die handel, nywerheid, bankwese en moderne tegnologie is.⁸

Daarenteen word Afrikatale deur baie swart mense as ondergeskikte tale beskou. Daar word geglo dat die tale nie die nodige infrastruktuur en woordeskate het om in die moderne tegnologiese eeu as onderrigmedia te dien nie.⁹ Omdat swart leerders hulle moedertale in ekonomiese terme beoordeel, minag sommige van hulle hulle moedertale (Msimang, 1992:142). Voorts is 'n veeltalige staatsadministrasie en onderwysstelsel baie duur (Cluver, 1994:6).

Die sienings van die leerders, opvoeders en ouers wat ten gunste van Engels as onderrigmedium is, word raak saamgevat deur Bruynse (1996: 30). In 'n informele navorsingsprojek het sy haar swart leerders gevra watter tale die beste is en tot op watter stadium moedertaalonderrig moet plaasvind. Sy konkludeer:

I expected some debate and engagement with the topic, but I received the flat, unanimous response: English is the best, all people should learn it and forget other languages, which are useless, especially in education and the job market.

Verskeie linguïste¹⁰ waarsku dat die prioritisering van Engels die moedertaalsprekers van Engels, waarvan die meeste wit is, asook die swart Engelssprekende elite, bevoordeel. Dit kan lei tot 'n voortgesette stratifisering van die Suid-Afrikaanse samelewing, gebaseer op ras en/of taal. Swanepoel (1995:51) reken dat taal "n staalhek" word waarmee deelname en kompetisie op politieke en ekonomiese gebied, in die staatsadministrasie, die regstelsel en die onderwys gereguleer word. Webb (1992:114) stel dit onomwonde dat die keuse van Engels as dominante taal tot "elitisme, manipulasie en diskriminasie" kan lei.

Die volksmassas in Suid-Afrika glo dus dat kennis van Engels die sleutel tot ekonomiese en politieke bemagtiging is. Daarenteen is linguïste

7 Van Louw, 1998:3; Kamwangamulu, 1997:243; TO, 1996:2; Swanepoel, 1995:51; Cluver, 1994:6; Msimang, 1992:141; Chick, 1992:285; Reagan, 1985:76.

8 Kamwangamulu, 1997:244; Webb, 1992:108; Chick, 1992:285; NEPI, 1992:4-5.

9 Van Louw, 1998:3; Kamwangamulu, 1997:243-244; Cluver, 1994:6; Lenake, 1993:56; Blajberg, 1993:146; Chick, 1992:283.

10 Swanepoel, 1995:51; Heugh, 1995:329, 332; Swanepoel, 1993:190; Mtuze, 1993:48; Beukes, 1992:42; Webb, 1992:114; Chick, 1992:285; Mtuze, 1990:5.

bevrees dat die prioritisering van Engels ten koste van die Afrikatale juis die ontmagtiging van die volksmassas sal meebring.

3. Taalhoudings: verslag van 'n empiriese ondersoek

3.1 Inleiding

Die studie van houdings staan sentraal in die werke van sosiolinguïste.¹¹ Pütz (1995:245-283), Edwards (1985:139-140), Dittmar (1976:181-183) en Vandermeeren (1996:158) wys daarop dat sosiolinguïste taalhoudings óf vanuit 'n behaviouristiese óf vanuit 'n mentalistiese verwysingsraamwerk bespreek. Dittmar (1976:181) sê dat "the extreme behaviourist definition locates attitudes in actual overt behavior or responses". Volgens dié siening kan houdings statisties bepaal word op grond van die waarneming van werklike gebeure in sosiale situasies. Volgens die mentalistiese siening kan houdings nie direk waargeneem word nie, maar moet dit van retrospektiewe response afgelei word. Houdings is volgens die mentaliste "a mental and neural state of readiness" (Fishmann & Agheysi, 1970:138 soos aangehaal in Dittmar, 1976:181¹²).

Onderstaande empiriese navorsing reflekteer 'n mentalistiese benadering en Sarnoff (1970:279) se definisie, naamlik "attitude is a disposition to react favourably or unfavourably to a class of objects", dien as uitgangspunt. Hierdie disposisie bestaan uit drie elemente, naamlik denke (die kognitiewe element), gevoel (affektiewe element) en die predisposisie om op te tree (gedrag). 'n Mens se kennis van of geloof in iets lei dus tot sekere optrede. Edwards (1985:139-140) en Pütz (1995:245-246) wys eerstens daarop dat daar dikwels 'n diskrepansie tussen geassesseerde houdings en optrede is. In die tweede instansie bestaan daar dikwels verwarring tussen houdings en dit waarin geglo word, hoewel houdings veronderstel is om oortuigings in te sluit. 'n Respondent se antwoord op die vraag "Is kennis van Engels belangrik vir jou kind?", dui 'n oortuiging aan. Om die houding van die respondent vas te stel, noodsaak verdere ondersoek na die respondent se gevoel, want iemand kan glo dat Frans vir sy/haar kind belangrik is; tog kan hy/sy die taal haat. Die vraelys wat in hierdie navorsingsprojek gebruik is, toets in 'n hoë mate oortuigings eerder as houdings.

11 Vergelyk o.a. Vandermeeren, 1996:157-172; Ornstein-Galicia, 1996:68-70; Du Plessis, 1994:321-322; Pütz, 1995:245-283; Beukes, 1992:43-47; Edwards, 1985; Dittmar, 1976.

12 Kyk ook Vandermeeren, 1996:158; Pütz, 1995:245; Edwards, 1985:139.

Die empiriese studie is gebaseer op items uit 'n gestandaardiseerde taalhoudingsvraelys wat deur LiCCA (Language in Contact and Conflict in Africa) ontwerp is (kyk Pütz, 1995:255-257, 274-282). Slegs items uit die LiCCA-vraelys wat direk op die beoordeling van die ekonomiese (vergelyk tabelle 4, 5 en 6) en politieke (vergelyk tabelle 4 en 6) bemagtiging van leerders betrekking het en insigte bied in die taalvoorkeure van die deelnemers, is vir die doel van hierdie artikel geselekteer. Die doel van die studie was om die taalhoudings van voltydse voorgraadse en deelydse B.Ed.-onderwysstudente verbonde aan die Bloemfontein- en Queenstownkampusse van die Universiteit van die Vrystaat te bepaal. Hoewel die navorsingspopulasie nie as verteenwoordigend van die Suid-Afrikaanse taalgemeenskap gesien moet word nie, kan op grond van die deelnemers se betrokkenheid of beplande betrokkenheid by onderwys in Suid-Afrika, van die veronderstelling uitgegaan word dat die deelnemers aan die projek óf 'n lewendige belangstelling in die onderwys het óf vertrouwd is met die voortgaande daaglikse probleme in Suid-Afrikaanse skole. Die deelnemers aan die projek is volgens die ewekansige steekproefmetode uit numeriese studentennommerlyste geselekteer. Afrikaanse en Engelse vraelyste is beskikbaar gestel aan die deelnemers in ooreenstemming met hulle taalvoorkeure.

3.2 Navorsingsresultate

Tabelle 1 tot 8 verteenwoordig die kwantitatiewe data wat tydens die verwerking van die gestruktureerde vrae na vore gekom het. Kwalitatiewe data is versamel aan die hand van oop vrae in die vraelys. Respondente is gevra om, indien hulle positief teenoor moedertaalonderrig ingestel is, dié ingesteldheid te motiveer. Respondente is ook gevra om, indien hulle Engels of 'n ander nie-Afrikataal as onderrigmedium verkies, redes vir hulle siening te gee. In die aanstip van die respondente se redes sal die getal, indien meer as een respondent 'n soortgelyke rede aangevoer het, aangedui word.

Tabelle 1 en 2 toon die onderskeie taalgemeenskappe en beroepsprofiel van die respondente aan.

Uit die inligting wat in tabelle 1 en 2 vervat is, is dit duidelik dat die navorsingsbevindings nie as verteenwoordigend van die onderskeie Suid-Afrikaanse taalgemeenskappe beskou moet word nie. Die houdings van die respondente sal wel vergelyk word met dié van die breër Suid-Afrikaanse taalgemeenskap, soos in die literatuurstudie gereflekteer vergelyk word.

Tabel 1: Streekproefgrootte en taalverspreiding

Taal	Getal vraelyste uitgedeel	Getal vraelyste terugontvang	Persentasie vraelyste terugontvang	Taalverspreiding van respondente (in %)
Afrikaans	70	48	68,57	27,43
Suid-Sotho	80	45	56,25	25,72
Tswana	20	10	50	5,71
Xhosa	120	66	55	37,71
Zulu	10	6	60	3,43
Totaal	300	175	58,33	100

Tabel 2: Beroepsprofiel van respondente

Taal	Deeltydse studente: opvoeders	Voltydse onderwysstudente	Totaal
Afrikaans	32	16	48
Suid-Sotho	33	12	45
Tswana	8	2	10
Xhosa	56	10	66
Zulu	5	1	6
Totaal	134	41	175

Tabel 3: Engels is die taal van nasionale eenheid in Suid-Afrika

Taal		Stem volkome saam	Stem saam	Verskil	Verskil geheel en al	Totaal
Afrikaans	N	14	26	5	3	48
	%	29,17	54,16	10,42	6,25	100
Suid-Sotho	N	37	2	2	2	43
	%	86,05	4,65	4,65	4,65	100
Tswana	N	9	1	-	-	10
	%	90	10			100
Xhosa	N	46	16	-	-	62
	%	74,19	25,81			100
Zulu	N	5	-	1	-	6
	%	83,33		16,67		100
Totaal	N	111	45	8	5	169
	%	65,68	26,63	4,73	2,96	100

Uit tabel 3 blyk dit dat daar by die oorgrote meerderheid respondente geen twyfel bestaan dat Engels die taal van nasionale eenheid is nie. Hoewel slegs 29,17% van die Afrikaanssprekende respondente volkome met dié siening saamstem, stem 54,16% van hulle saam. Daar is dus slegs 16,67% van dié taalgroep wat Engels nie as die taal van nasionale eenheid beskou nie. Die siening van die respondente word deur die studie van vakliteratuur onderskryf (vergelyk paragraaf 2). Voorts het vyf en dertig deelnemers ter motivering van hulle siening oor Engels as die taal van nasionale eenheid in Suid-Afrika pertinent genoem dat Engels die *lingua franca* hier te lande is. Vyf deelnemers deel die siening dat die gebruik van Engels as onderrigmedium inter-etniese konflik sal en kan afweer. 'n Enkele respondent noem dat daar nie 'n negatiewe konnotasie aan Engels verbonde is nie. Daarenteen word Afrikatale met apartheid geassosieer. Hoewel 'n onbeduidende persentasie deelnemers (20,71%, 2,96% en 0,59%) hulle sienings met betrekking tot Engels as taal van nasionale eenheid gemotiveer het, is hulle redes 'n refleksie van een van die redes wat deur die breër taalgemeenskap aangevoer word waarom

hulle Engels as onderrigmedium in Suid-Afrika verkies (vergeelyk paragraaf 2).

Tabel 4: Sekere Suid-Afrikaanse Afrikatale kan suksesvol in die moderne wetenskap en tegnologie gebruik word

Taal		Stem volkome saam	Stem saam	Verskil	Verskil geheel en al	Totaal
Afrikaans	N	6	5	26	11	48
	%	12,5	10,42	54,16	22,92	100
Suid-Sotho	N	11	8	16	10	45
	%	24,44	17,78	35,56	22,22	100
Tswana	N	2	-	7	1	10
	%	20		70	10	100
Xhosa	N	10	22	23	5	60
	%	16,67	36,67	38,33	8,33	100
Zulu	N	-	1	3	2	6
	%		16,67	50	33,33	100
Totaal	N	29	36	75	29	169
	%	17,16	21,3	44,38	17,16	100

Met die uitsondering van die Xhosa-respondente, waarvan 53,34% óf volkome saamstem óf saamstem dat sommige van die Suid-Afrikaanse Afrikatale suksesvol kan ontwikkel, is die res van die respondente skepties oor die potensiaal van Afrikatale om as instrumente vir hoëvlakdenke gebruik te kan word. Dié skeptisisme word bevestig deur die studie van relevante vakliteratuur (vergeelyk paragraaf 2). Slegs enkele respondente het onderwysverwante redes genoem waarom Afrikatale nie as onderrigmedium kan dien nie:

- Daar is nie (genoeg) handboeke in Afrikatale beskikbaar nie (4).
- Afrikatale het 'n beperkte woordeskat. Akademiese/tegnologiese terme is nie in Afrikatale beskikbaar nie (6).
- Die koste verbonde aan die ontwikkeling van Afrikatale om as onderrigmedia te kan dien, sal te hoog wees (5).
- 'n Veeltalige onderrigstelsel is duur. Indien Engels die enigste onderrigmedium in die land is, sal baie geld gespaar word.

Hoewel 'n onbeduidende persentasie deelnemers redes vir hulle skeptisisme oor die potensiaal van Afrikatale as onderrigmedium genoem het, word sommige van hierdie redes in paragraaf 4, in 'n bespreking oor die potensiele ontwikkeling van Afrikatale as onderrigmedia, onder die loep geneem.

Voorafgaande beklemtoning van die negatiewe aspekte van die Afrikatale staan in sterk kontras met respondente se aanprysing van Engels as onderrigmedium:

- Onderrig deur medium van Engels sal (internasionale) onderrigstandaarde verseker (5).
- Leerders kan oorsee verder studeer (5).
- Kennis van Engels is noodsaaklik vir tersiële opleiding (15).
- Die meerderheid opleidingskursusse word slegs in Engels aangebied (4).
- Voldoende onderrig materiaal is reeds in Engels beskikbaar (9).
- Engels is die taal van die moderne tegnologie (7).
- Engels is 'n goed ontwikkelde taal. Dit beskik oor die nodige infrastruktuur (10).

Hoewel slegs enkele respondente redes vir hulle positiewe beoordeling van Engels as onderrigmedium gegee het, is hierdie redes 'n weerspieëling en uitbouing van dit wat reeds in vakliteratuur gevind is met betrekking tot Engels (vergelyk paragraaf 2). Engels is vir hierdie respondente, asook die meerderheid onderwyskliënte in Suid-Afrika, die taal van die wetenskap en tegnologie – nasionaal en internasionaal. Hierdie positiewe beoordeling van Engels word onderstreep deur die respondente se siening dat kennis van Engels noodsaaklik is vir ekonomiese bemagtiging in Suid-Afrika (vergelyk tabel 5).

Tabel 5: Goeie werk in Suid-Afrika kan nie verkry word sonder kennis van Engels nie

Taal		Stem volkome saam	Stem saam	Verskil	Verskil geheel en al	Totaal
Afrikaans	N	27	19	1	1	48
	%	56,25	39,59	2,08	2,08	100
Suid-Sotho	N	19	14	8	4	45
	%	42,22	31,11	17,78	8,89	100
Tswana	N	-	6	2	2	10
	%		60	20	20	100
Xhosa	N	32	18	8	2	60
	%	53,34	30	13,33	3,33	100
Zulu	N	4	1	-	1	6
	%	66,66	6,67		16,67	100
Totaal	N	82	58	19	10	169
	%	48,52	34,32	11,24	5,92	100

Uit tabel 5 blyk dit dat daar geen twyfel by die meerderheid respondente bestaan dat kennis van Engels noodsaaklik is vir ekonomiese bemagtiging nie. 'n Skamele 11,24% en 5,92% van al die respondente verskil in 'n mindere of meerdere mate met die stelling dat Engels noodsaaklik is vir indiensnemingsgeleenthede. Weereens word die respondente se sienings bevestig deur die studie van relevante vakliteratuur (vergelyk paragraaf 2). Slegs enkele respondente het redes aangevoer ter motivering van hulle siening waarom Engels noodsaaklik is vir ekonomiese bemagtiging. Dié redes word vervolgens gelys:

- Engels het "ekonomiese" waarde. Kennis van Engels is nodig vir ekonomiese bemagtiging (19).
- Kennis van Engels is noodsaaklik in die handelswêreld en bankwese (9).
- Engels is die kommunikasiemedium in die breë arbeidsmark (23).
- Vaardigheid in Engels is noodsaaklik om vir indiensneming in die gesofistikeerde tegnologiese beroepsmark te kwalifiseer.

Hoewel 'n onbeduidende getal respondente redes genoem het waarom kennis van Engels noodsaaklik is om 'n "goeie werk" te kry, is dit duidelik dat dié respondente Engels as 'n paspoort tot die gesofistikeerde moderne ekonomie sien. Voorts is hulle oortuig dat Engels 'n al hoe belangriker rol in Suid-Afrika sal speel (kyk paragraaf 6).

Tabel 6: Engels sal al hoe belangriker word in Suid-Afrika

Taal		Stem volkome saam	Stem saam	Verskil	Verskil geheel en al	Totaal
Afrikaans	N	30	13	5	-	48
	%	62,5	27,08	10,42		100
Suid-Sotho	N	33	10	2	-	45
	%	73,33	22,22	4,45		100
Tswana	N	10	-	-	-	10
	%	100				100
Xhosa	N	40	18	4	-	62
	%	64,52	29,03	6,45		100
Zulu	N	5	-	1	-	6
	%	83,33		16,67		100
Totaal	N	118	41	12	-	171
	%	69	23,98	7,02		100

Engels se waarde is vir die respondente nie net tot ekonomiese bemagtiging beperk nie. Dit blyk uit tabel 6 dat daar by die respondente geen twyfel bestaan dat die rol van Engels op alle terreine in Suid-Afrika sal toeneem nie. Slegs 12 van die 171 respondente (7,02%) reken dat die rol van Engels in die toekoms nie in belangrikheid sal toeneem nie. Dié siening word bevestig deur onderstaande kwantitatiewe data oor die rol wat Engels op die politieke en internasionale terrein speel:

- Engels is 'n internasionale taal. Kennis van Engels open internasionale deure (62). Verskeie respondente wys daarop dat Suid-Afrika deel van die *global village* is.
- Engels is die taal waarin politieke debatte gevoer word (5).

- Kennis van Engels is noodsaaklik om presies te kan weet wat op die politieke toneel in die land gebeur.

Hoewel 'n onbeduidende persentasie respondente (2,92% en 0,58%) wys op die rol wat Engels as *lingua franca* in die Suid-Afrikaanse politiek speel, sal dit uit die bespreking van die taalvermoëns van Suid-Afrikaners (vergelyk paragraaf 4) blyk dat kennis van Engels noodsaaklik is om déél van die Suid-Afrikaanse politieke toneel te wees.

Tabel 7: Tale, naas die moedertaal, wat respondente graag wil hê hulle kinders moet kan praat¹³

Taal		Afr.	Eng.	Frans	Duits	N.S.	Pe-di	S.S.	Tswa-na	Ven-da	Xho-sa	Zu-lu	To-taal
Afri-kaans	N	-	47	3	5			28	2		16		48
	%		97	6	10			58	4		33		
Suid-Sotho	N	36	45	2		6	2	-	14		16	16	45
	%	80	100	4		3	4		31		35	33	
Tswa-na	N	8	10					4	-	2		3	10
	%	80	100					40		20		30	
Xhosa	N	48	66	10					2	2	-	10	66
	%	72	100	15					3	3		15	
Zulu	N	6	6	2				4		2		-	6
	%	100	100	33				66					

Die steun wat Engels by die respondente geniet, word bevestig deur hulle reaksie op die vraag: "Watter tale, naas die moedertaal, wil u graag hê u kinders moet kan praat?" Met die uitsondering van een Afrikaanssprekende respondent het almal Engels genoem (tabel 7). Dit blyk eerstens dat, spyte van die negatiewe beeld wat Afrikaans volgens die bestudeerde vakliteratuur by die meerderheid swart mense het (vergelyk paragraaf 2), die meerderheid swart respondente graag wil hê hulle kinders moet Afrikaans kan praat. Voorts wil enkele respondente hê hulle kinders moet 'n Europese taal (Frans en/of Duits) kan praat. Die

13 In tabel 7 & 8 word die desimale breuk op grond van praktiese formateringsdoeleindes nie vermeld nie.

persentasies is egter baie laag. Kennis van Engels word dus deur hierdie respondente as voldoende beskou om deel van die internasionale gemeenskap te word (vergelyk die opmerking deur respondente dat Suid-Afrika deel van die *global village* is). Ten spyte van die feit dat die meerderheid respondente Afrikatale nie hoog ag as onderrigmedium nie (vergelyk tabel 4), is hulle positief ingestel teenoor dié tale. Verskeie van hulle het, naas hulle onderskeie moedertale, een of meer Afrikataal genoem wat hulle graag sal wil hê hulle kinders moet kan praat. Dit moet egter nie uit die oog verloor word nie dat die vraag bloot verwys na die vermoë om 'n spesifieke taal te kan praat.

Tabel 8: Onderrigmediumkeuse van respondente

Taal		Moedertaalonderrig (indien die leerder se moedertaal nie Engels is nie)						Engels					
		A	SS	T	X	Z	T	A	SS	T	X	Z	T
		%						%					
In die laer klasse in die primêre skool (gr 1-4)	N	47	30	5	42	6	13081	1	15	5	8	-	29
	%	97	66	50	84	100		2	33	50	16		18
In die senior primêre skool (gr 5-7)	N	44	5	-	2	-	27	4	40	10	48	6	108
	%	91	11		4			8	88	100	96	100	67
In die sekondêre skool	N	38	-	-	-	-	23	10	45	10	50	6	121
	%	79						20	100	100	100	100	76
Tersiêre onderwys	N	17	-	-	-	-	10	31	45	10	50	6	142
	%	35						64	100	100	100	100	89
N		48	45	10	50	6	159	48	45	10	50	6	159

Respondente se voorkeure met betrekking tot onderrigmedium word in tabel 8 opgesom. Die grootse persentasie respondente (81,76%) se aanduiding van hulle onderrigmediumkeuse stem met die heersende praktyk by die meerderheid skole in Suid-Afrika ooreen, naamlik moedertaalonderrig in grade 1-4. Met die uitsondering van feitlik al die Afrikaanssprekende respondente (91,67%) en enkele Suid-Sotho- en Xhosa-respondente is die deelnemers aan die navorsingsprojek ten gunste van Engelsmediumonderrig vanaf die vyfde skooljaar. Die onderrigmediumvoorkeure van die respondente is 'n spieëlbeeld van

hulle eie ervaring as leerders (en opvoeders). Sowel Afrikaans- as Afrikataalsprekerrespondente wil dus die *status quo* met betrekking tot onderrigmedium handhaaf.

Enkele, hoofsaaklik Afrikaanssprekende respondente, het redes verskaf waarom moedertaalonderrig vir hulle belangrik is. Dié redes word vervolgens aangestip. Indien meer as een respondent ooreenstemmende redes genoem het, word die getal in hakies aangedui.

- Leerders leer beter deur medium van hulle moedertaal (10).
- Indien leerders nie deur medium van hulle moedertaal onderrig word nie, moet hulle gelyktydig die “vreemde” taal en die vakinhoudelike aanleer (3).
- Moedertaalonderrig verbeter die kanse op akademiese sukses (4).
- Moedertaalonderrig verseker dat leerders tot hulle voile potensiaal sal ontwikkel (3).
- Indien Afrikatale as onderrigmedium gebruik word, sal moeite gedoen word om dié tale as tegnologiese tale te ontwikkel (3).
- Die oordra van kultuurwaardes geskied deur middel van die moedertaal (5). Een van die Afrikaanse respondente skryf: “Taal bevorder kultuur. Dinge verander in die land. Kinders se wortels moet gevorm word.”
- Moedertaalonderrig verbeter leerders se selfbeeld (2).
- Engels, as tweede taal, sal beter aangeleer word indien die leerders reeds oor die nodige algemene taalvaardighede (in die moedertaal) beskik (3).
- Opvoeders en leerders kan hulle gedagtes beter in hulle onderskeie moedertale verwoord.
- Moedertaalonderrig is noodsaaklik vir multikulturele onderwys. Leerders sal nie net trots op hulle eie tale wees nie, maar ook respek vir ander se tale kweek.
- 'n Afrikaanse respondent skryf: “Sommige kinders sukkel met tale (veral Engels). Dit is belangrik dat hulle verstaan wat hulle leer. Begrip is belangriker as om 'n internasionale taal aan te leer. Almal gaan nie oorsee nie.”
- Van die Afrikaanse respondente beskou moedertaalonderrig as 'n basiese reg (6).
- Die ontwikkeling van Afrikatale as onderrigmedia sal verseker dat die tale nie uitsterf nie.

Terwyl hoofsaaklik Afrikataalsprekende respondente politieke en ekonomiese redes aangevoer het waarom Engels die onderrigmedium in Suid-Afrikaanse skole moet wees, het hoofsaaklik Afrikaanssprekende respondente opvoedkundige redes aangevoer waarom onderrig deur middel van die moedertaal moet plaasvind. Die redes wat deur laasgenoemde respondente aangevoer is, is 'n spieëlbeeld van die positiewe beoordeling van moedertaalonderrig deur linguïste en opvoedkundiges (vergelyk paragrawe 2 en 4).

3.3 Samevatting: empiriese data

Die empiriese navorsing waarop hierdie artikel gebaseer is, reflekteer die persepsies en houdings wat onder die meerderheid leerders in Suid-Afrika bestaan: die aanleer van Engels sal ekonomiese geleenthede, asook nasionale eenheid en politieke deelname waarborg. Hoewel die respondente reken dat daar baie struikelblokke op die weg na die ontwikkeling van Afrikatale as instrumente vir hoëvlakdenke is, staan hulle nie apaties teenoor hierdie tale nie. Respondente verteenwoordigend van die verskillende swart tale se siening van die belangrikheid van moedertaalonderrig verskil van dié van dié Afrikaanssprekende respondente. Die verskil is 'n spieëlbeeld van hulle eie ervaring as leerders en opvoeders. Die hoë prioriteit wat die meerderheid respondente op Engels as onderrigmedium plaas, weerspieël hulle oortuiging dat kennis van Engels hulle ekonomies, polities en opvoedkundig sal bemagtig. Vervolgens sal gelet word in hoeverre hierdie oortuiging in die praktyk neerslag gevind het.

4. Enkele slotgedagtes

Uit die empiriese ondersoek en studie van vakliteratuur blyk dit dat die meerderheid Suid-Afrikaanse leerders, ouers en opvoeders se onderrigmediumkeuse deur twee voorveronderstellinge beïnvloed word, naamlik dat kennis van Engels tot ekonomiese, politieke en opvoedkundige bemagtiging sal lei, en dat die vermoë om Engels volkome te kan skryf en praat afhanklik is van dié taal se status as onderrigmedium. Dié voorveronderstellings word deur onderstaande Suid-Afrikaanse geletterdheids-/ongeletterdheidpeilings, die vaardigheid van swart mense in Engels en armoedeskattings ongeldig verklaar.

Raming van geletterdheids-/ongeletterdheidpeilings in Suid-Afrika wissel volgens die maatstawwe wat gebruik word. Op grond van die aanname dat volwassenes wat 'n onderwysvlak laer as graad 7 het, nie funksioneel geletterd is nie, het 'n subkomitee van LANGTAG (1996:215) bevind dat ongeveer 11 miljoen ongeletterdes in Suid-Afrika is. Volgens 'n 1992-studie deur die Buro vir Rasseaangeleenthede (soos aangehaal in

Ridge, 1996:17) beskik 8,3 miljoen Suid-Afrikaners nie oor die nodige lees- en skryfvermoëns "to live and work in their communities" nie. Sonder om aan te dui wat sy kriteria is, beweer Swanepoel (1995:51) dat 15 miljoen mense in Suid-Afrika funksioneel ongeletterd is.

Volgens die Groenskrif vir die instelling van die Pan-Suid-Afrikaanse Taalraad (soos aangehaal in Swanepoel, 1995:51) beskik slegs 30% tot 35% van die land se bevolking oor voldoende vaardigheid in Engels om politieke gesprekvoering en nuusuitsending in Engels te volg. Navorsing (Ridge, 1996:18) wat in 1994 geloods is, toon aan dat 58% Suid-Afrikaners nie Engels verstaan nie. Dié persentasies verskil radikaal van dié van marknavorsing wat deur die Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie (kyk Ridge, 1996:18) geïniseer is. Volgens dié 1994-navorsing verstaan 69% van die land se bevolking Engels. Hoewel daar, as gevolg van verskillende kriteria en onbetroubare sensusdata, groot verskille in die navorsingsbevindings oor geletterdheidsyfers en taalvaardigheid bestaan, kan gekonkludeer word dat 'n groot persentasie van die Suid-Afrikaanse bevolking nie funksioneel geletterd is of voldoende kennis van Engels het om hulleself ekonomies en polities te laat geld nie. Die feit word eerstens onderstreep deur bevindings van Wharton Econometric Forecasting Associates (Wefa) na aanleiding van die 1996-sensusopnames. Volgens Wefa (*Die Volksblad*, 6 Julie 1999:7) leef 68% swart mense in armoede. Verder blyk dit dat van al die toesprake wat in 1994 in die parlement gelewer is, 87% in Engels was. Daarteenoor was slegs 5% in Afrikaans en 8% in die nege Afrikatale. Dit impliseer minder as 1% per Afrikataal (Kamwangamulu, 1997:244).

Dit is duidelik dat die huidige onderwysstelsel nie aan die behoeftes van die meerderheid van sy kliënte voldoen nie. Die doel van die artikel is nie om te beweer dat moedertaalonderrig 'n panasee vir die Suid-Afrikaanse onderwysprobleme is nie. Sibaya (1999:75) wys daarop dat dit foutief is om 85% van die skuld vir die hoë druipsyfer in Suid-Afrikaanse skole aan die onderrigmediumkwessie toe te dig. Daar is te veel veranderlikes om die invloed van onderrigmedium op onderrigsukses-/mislukkings eksak te bepaal. Moedertaalonderrig is egter één van die boustene waarmee die Suid-Afrikaanse onderwystoekoms gebou kan word.

'n Paradigmaverskuiwing is gebiedend noodsaaklik vir moedertaal-sprekers van Afrikatale. Sprekers van Afrikatale sal eerstens daarvan oortuig moet word dat hulle tale meer as net sosiale en kulturele betekenis het. Hulle moet glo dat hulle polities, ekonomies en opvoedkundig bemagtig kan word deur hulle moedertale. Voorts moet leerders en hulle ouers tot die besef gebring word dat ons nie almal wêreldreisigers, diplomate, politici en tegnologiese leiers kan wees nie. Iemand moet die werk op voetsoolvlak doen, en dit vra funksionele

geletterdheid (in die moedertaal). Moedertaalonderwys moet ook gesuiwer word van die stigma van apartheid. Daar moet weggedoen word met die persepsie dat die beste metode om 'n taal aan te leer die gebruik van die taal as onderrigmedium is. Brock-Utne (1997:253-254) beklemtoon dat kennis van die moedertaal 'n belangrike fondament vir die suksesvolle aanleer van Engels as tweede taal is.

Vir verskeie linguiste, opvoedkundiges en sosiolinguiste is die ontwikkeling van Afrikatale as onderrigmedia gebiedend noodsaaklik.¹⁴ Die Departement van Onderwys (DE, 1997), die eertydse Nasionale Minister van Onderwys (Bengu, 1997) en die Pan-Suid-Afrikaanse Taalraad (RSA, 1999:6) stel dit duidelik dat die ontwikkeling van die Afrikatale en die bevordering van veeltaligheid deel is van die ANC-regering se taalbeleid.

Die siening van respondente dat die ontwikkeling van inheemse tale as onderrigmedia groot koste sal meebring, word nie deur Heugh (1996:38) ontken nie. Sy wys egter daarop dat die land dit nie kan bekostig om sy burgers nie te bemagtig deur die verhoging van funksionele geletterdheid nie. Gough (1994:10) maak die ironiese opmerking dat die ontwikkeling van Afrikatale nie gedurende die apartheidsera agterweë gelaat is nie. Die strukture vir die ontwikkeling van Afrikatale bestaan reeds. As voorbeeld wys hy (1994:10-11) op die groot verskeidenheid televisie- en radioprogramme, asook koerante in Afrikatale en die bestaan van amptelike dokumente in Afrikatale in die ou tuislande. Voorts is daar waarskynlik duisende handboeke in Afrikatale wat geskryf en gepubliseer is om te voldoen aan die 1953-Bantoe-onderwysbeleid met betrekking tot moedertaalonderwys tot en met graad 8. Volgens hom is Suid-Afrika in die benydenswaardige posisie om te bou op die reeds bestaande veeltalige strukture.

Om die negatiewe persepsies wat jeens Afrikatale as instrumente vir hoëvlakdenke (vergelyk paragraaf 2 en tabel 4) bestaan af te breek, is dit belangrik om kennis te neem van die aanbeveling van die finale LANGTAG-verslag (1996:213) dat daar "onmiddellike en voortgesette navorsing" gedoen moet word oor die "bevordering van die status, korpus en verwerwing van die Afrikatale deur die onderwysstelsel deur middel van nuusbriewe, vaktydskrifte, tydskrifte, ensovoorts".

14 Kamwangamulu, 1997:245-249; Heugh, 1996:38; Ridge, 1996:32-33; Matsela, 1995:53-54; Mtuze, 1993:48; Webb, 1992:116.

Die pleidooi vir moedertaalonderrig moet nie gesien word as 'n miskiening van Engels nie. Dit is belangrik dat leerders die dominante taal (Engels) magtig sal wees. Alexander (1998:6) merk tereg op dat

English is not only ... an international language, but it's a language which for many, many decades still is going to open up job possibilities for anybody who wishes to get a good job in South Africa.

Ornstein-Galicia (1996:68) se vergelyking tussen tale en Orwell se diere ("some are more equal than others") is inderdaad waar in die Suid-Afrikaanse taalsituasie.

Bibliografie

- Alexander, N. 1998. Multilingualism and the new curriculum. *Praesa News*, 4, 6-7 Jun.
- Anon. 1999. Meer as die helfte van SA se bevolking leef in armoede. *Die Volksblad*, 7, Jul. 6.
- Bengu, S.M.E. 1997. *Statement by Prof. S.M.E. Bengu, Minister of Education, on a new language policy in general and future education*. 14 July 1997. [Http://www.polity.org.za/govdocs/misc/langpol.html](http://www.polity.org.za/govdocs/misc/langpol.html).
- Beukes, A. 1991. The politics of language in formal education: the position of Afrikaans. *Journal for Language Teaching*, 25(1):64-77.
- Beukes, A. 1992. Moedertaalonderrig in 'n demokratiese Suid-Afrika. *Per Linguam*, 8(1):42-51.
- Blajberg, J.D. 1993. Research notes on language struggles, language rights and political transformation in South Africa. In: Prinsloo, K., Peeters, Y.J.D., Turi, J. & Van Rensburg, C. (eds.) *Language, law and equality*. Koedoespoort : Sigma Press. p. 41-150.
- Brock-Utne, B. 1997. The language question in Namibian schools. *International Review of Education*, 43(2 & 3):241-260.
- Bruynse, Ingrid, 1996. A radical shift. *Bua!*, 10(2):30-31.
- Chick, J.K. 1992. Language policy in education. In: McGregor, R. & McGregor, A. (eds.) *McGregor's Education Alternatives*. Cape Town : Juta. p. 271-292.
- Cluver, A.D. de V. 1994. Die taalbeleid in Suid-Afrika. *Die Taalgenoot*, 6-7, Feb.
- DE (Department of Education). 1997. Language in education policy. 14 July 1997. [Http://www.polity.org.za/govdocs/misc/langpol.html](http://www.polity.org.za/govdocs/misc/langpol.html).
- Degenaar, J. 1994. Taal is die psige se geluide. *Die Suid-Afrikaan*, 48:20-24.
- Dittmar, N. 1976. *Sociolinguistics. A critical survey of theory and application*. London : Edward Arnold.
- Du Plessis, H. 1994. Afrikaans in 'n nuwe bedeling. *Koers*, 59(2):319-325.
- Edwards, J. 1985. *Language, society and identity*. Oxford : Blackwell.
- Fishmann, J.A. & Agheysi, R. 1970. Language attitude studies. *Anthropological Linguistics*, 12:137-157.
- Gough, D. 1994. Myths of multilingualism: demography and democracy. *Bua!*, 9(3):9-11.
- Hartshorne, K. 1995. Language policy in African education: a background to the future. In: Mesthrie, R. (ed.) *Language and Social History. Studies in South African sociolinguistics*. Cape Town : David Philip. p. 306-318.

- Heugh, K. 1995. Why is the water so muddled? In: Department of Arts, Culture and Science. The economics of language. A workshop on multilinguality and development held at the University of the Orange Free State on 2 November 1995. *Language planning Report* No. 5.2. Pretoria : Department of Art, Culture Science and Technology. p. 38-46.
- Kamwangamulu, N.M. 1997. Multilingualism and education policy in post-apartheid South Africa. *Language problems and language planning*, 21(3):234-253.
- LANTAG (Language Plan Task Group) 1996. *Overview, recommendations and executive summary*. Pretoria : Department of Art, Culture, Science and Technology.
- Lemmer, E.M. 1995. Selected linguistic realities in South African schools: Problems and prospects. *Educare*, 24(2):82-96.
- Lenake, J.M. 1993. Die toekomstige status en funksie van die inheemse Afrikatale: Suid-Sotho. In: Swanepoel, P.H. & Pieterse, H.J. (reds.) *Perspektiewe op taalbeplanning vir Suid-Afrika*. Pretoria : Unisa. p. 55-59.
- Matsele, Z.A. 1995. Empowerment of the masses through the use of African languages. In: Pütz, M. (ed.) *Discrimination through language in Africa? Perspectives on the Namibian experience*. Berlin : Mouton de Gruyter. p. 45-56.
- Musker, P. 1993. Child illiteracy in farm schools. In: Swanepoel, P.H. & Pieterse, H.J. (eds.) *Perspectives on language planning in South Africa*. Pretoria : Unisa. p. 18-25.
- Msimang, C.T. 1992. The future status and function of Zulu in the new South Africa. *South African Journal for African Languages*, 12(4):139-143.
- Mtuze, P.T. 1990. *The role of African languages in a post-apartheid South Africa*. Inaugural lecture delivered at Rhodes University, August 1990. Grahamstown : Rhodes University.
- Mtuze, P.T. 1993. The language practitioner in a multilingual South Africa. *South African Journal for African Languages*, 13(2):47-52.
- NEPI (The National Education Policy Investigation) 1992. *Report of the NEPI Language Research Group*. A project of the National Education Co-ordinating Committee. Cape Town : Oxford University Press.
- Olivier, P.J.J. 1993. Language rights and human rights. In: Prinsloo, K., Peeters, Y.J.D., Turi, J. & Van Rensburg, C. (eds.) *Language, law and equality*. Koedoespoort : Sigma Press. p. 128-137.
- Ornstein-Galicia, J.L. 1996. Bilingualism-multilingualism. Its characteristics and properties. In: Hellinger, M. & Ammon, U. (eds.) *Contrastive Sociolinguistics*. Berlin & New York : Mouton de Gruyter. p. 57-75.
- Pütz, M. 1995. Attitudes and language: an empirical investigation into the status and use of English in Namibia. In: Pütz, M. (ed.) *Discrimination through language in Africa? Perspectives on the Namibian experience*. New York : Mouton de Gruyter. p. 246-284.
- Reagan, T.G. 1985. Language planning in South African education: a conceptual overview. *Journal for Language Teaching*, 19(3):71-87.
- Reagan, T.G. 1995. Language planning and language policy in South Africa: a perspective on the future. In: Mesthrie, R. (ed.) *Language and social history. Studies in South African Sociolinguistics*. Cape Town : David Philip. p. 319-328.
- Ridge, S.G.M. 1996. Language policy in a democratic South Africa. In: Herriman, M. & Burnaby, B. (eds.) *Language policies in English-dominant countries*. Clevedon : Multilingual Matters. p. 15-34.

- RSA (Republic of South Africa) 1999. PANSALB's position on the promotion of multilingualism in South-Africa: a draft discussion document. *Government Gazette*, 407(20098), 28 May 1999. [Http://www.polity.org.za/govdocs/discuss/pansalb.html](http://www.polity.org.za/govdocs/discuss/pansalb.html).
- RSA (Republiek van Suid-Afrika) 1996. *Die Suid-Afrikaanse Grondwet. Wet 108 van 1996*. Pretoria : Staatsdrukker.
- Sarnoff, I. 1970. Social attitudes and the resolutions of motivational conflict. In: Jahoda, M. & Warren, N. (ed.) *Attitudes*. Harmondsworth, Middlesex : Penguin.
- Sibaya, P. 1999. Comment: keeping mother tongue alive. *Journal for Education and Training*, 20(1):74-77.
- Skutnabb-Kangas, T. 1988. Multilingualism and the education of minority children. In: Skutnabb-Kangas, T. & Cummins, J. (eds.) *Minority education*. Clevedon : Multilingual matters. p. 9-44.
- Swanepoel, P. 1995. Argumente oor Engels verstom. *Insig*, 51, Okt.
- Swanepoel, P.H. 1993. Die stand van die gesprek oor 'n toekomstige taalbeleid vir Suid-Afrika. In: Swanepoel, P.H. & Pieterse, H.J. (reds.) *Perspektiewe op taalbeplanning vir Suid-Afrika*. Pretoria : Unisa p. 144-202.
- TO (Transvaalse Onderwysersvereniging). 1996. Twee kante van die munt. *Mondstuk*, 25(283):2.
- Trappes-Lomax, H.R. 1989. Can a foreign language be a national medium? In: Rumbagumya, C.M. (ed.) *Language in education in Africa: A Tanzanian perspective*. Clevedon : Multilingual Matters. p. 94-104.
- Van Louw, C. 1998. Onderwys as terrein vir verknegting of bemagtiging. *Karing*, 14:2-3, 15.
- Vandermeeren, S. 1996. Language attitudes on either side of the linguistic frontier: a sociolinguistic survey in the Voeren/Fouron-area and in Old Belgium North. In: Hellinger, M. & Ammon, U. (eds.) *Contrastive Sociolinguistics*. Berlin & New York : Mouton de Gruyter. p. 157-172.
- Verhoef, M. 1998. Funktionele meertaligheid in Suid-Afrika: 'n onbereikbare ideaal. *Literator*, 19(1):35-50.
- Webb, V.N. 1992. Konflik in die Suid-Afrikaanse samelewing, en die rol van taal. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 32(2):104-123.

Kernbegrippe:

moedertaalonderrig
 onderwys en taal in Suid-Afrika
 persepsies oor taal
 taalhoudings

Key concepts:

education and language in South Africa
 language attitudes
 mother-tongue education
 perceptions with regard to language

